

Малеш В.І.

здобувачка вищої освіти освітньо-наукової програми «Спеціальна освіта» ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ (Україна)

Гладуш В.А.

доктор педагогічних наук, професор ДЗВО «Університет менеджменту освіти», м. Київ (Україна)

ШКІЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З РАС

Анотація. У статті розглянуто питання навчання та виховання дітей із розладами аутичного спектра. Здійснено аналіз наукових праць, присвячених цьому питанню. Висвітлено особливості психофізичного розвитку таких дітей. Розкрито сутність поняття «адаптація», зовнішні чинники, від яких залежить успішність адаптаційного періоду учня в школі. Наведено низку педагогічних технологій, за допомогою яких можна адаптувати учнів з РАС до освітнього процесу в інклюзивному закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: інклюзія, аутизм, розлади аутичного спектру, освітній заклад, шкільна адаптація.

ШКОЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ С РАС

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы обучения и воспитания детей с расстройствами аутистического спектра. Осуществлен анализ научных трудов, посвященных этому вопросу. Освещены особенности психофизического развития таких детей. Раскрыта сущность понятия «адаптация», внешние факторы, от которых зависит успешность адаптационного периода ученика в школе. Приведен ряд педагогических технологий, с помощью которых можно адаптировать учащихся с РАС к образовательному процессу в инклюзивном заведении общего среднего образования.

Ключевые слова: инклюзия, аутизм, расстройства аутистического спектра, образовательное учреждение, школьная адаптация.

SCHOOL ADAPTATION OF CHILDREN FROM RAS

Annotation. *The article deals with the education and upbringing of children with autism spectrum disorders. Research on the subject has been analysed. The psychological and physical development of such children is described. The essence of the concept of “adaptation” is explained, external factors on which the success of the adaptation period of a pupil in a school depends. A number of pedagogical techniques have been introduced to enable pupils with autism disorder to adapt to the educational process in an inclusive general educational institution.*

Key words: *inclusion, autism, autism spectrum disorders, educational institution, school adaptation, special education.*

Постановка проблеми. Проблема аутизму стає все більш актуальною не тільки в країнах Західної Європи і в США, але і в Україні. Аутизм зустрічається в країнах усього світу незалежно від расової приналежності, етнічної групи і соціального середовища. Досить рідко зустрічаються сім'ї, в яких є більше однієї дитини з розладами аутичного спектру (РАС).

Поширення в Україні процесу освітньої інклюзії дітей з особливими потребами є не тільки відображенням часу, але і являє собою ще один крок до забезпечення повноцінної реалізації прав дітей на отримання доступної та якісної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аутизму активно вивчається у світовій науковій практиці (В. Rimland, Р. Botton, L. Wing). В Україні значний внесок у розв'язання та визначення актуальних питань становлення і формування психолого-педагогічної корекції аутизму зробили такі вітчизняні науковці, як Н. Базима, К. Островська, Т. Скрипник, Г. Хворова, Д. Шульженко та ін.

Метою нашої роботи є аналіз проблеми психологічного супроводу адаптаційного етапу дітей із РАС на початку їхнього навчання у школі.

Виклад основного матеріалу. Поширення в Україні процесу інклюзії дітей з особливими потребами в освітні установи є не тільки відображенням часу, але і представляє собою ще один крок до забезпечення повноцінної реалізації прав дітей на отримання доступної та якісної освіти. Інклюзивна практика реалізує доступ до отримання освіти в загальноосвітній навчальний заклад за місцем проживання та створення необхідних умов для успішного навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Дає можливість створити необхідні умови для адаптації освіти для всіх без виключення дітей незалежно від їх індивідуальних особливостей, навчальних досягнень, рідної мови, культури, їх психічних і фізичних можливостей. Інклюзія дітей з аутизмом в загальноосвітню систему навчання може бути успішна і сприяти їхньому психологічному та емоційному розвитку.

Дитячий аутизм – це особливе порушення психічного розвитку. Найбільш яскравим його проявом є порушення розвитку соціальної взаємодії, комунікації з іншими людьми, що не може бути пояснено просто зниженим рівнем когнітивного розвитку дитини. Інша характерна особливість – стереотипність в поведінці, що виявляється у прагненні зберегти постійні звичні умови життя, опорі найменшим спробам змінити що-небудь в навколишньому, у власних стереотипних інтересах і стереотипних діях дитини, в пристрасті його до одних і тих же об'єктів [7].

К. Лебединською було виділено декілька варіантів аутизму:

- 1) дитячий аутизм при різних захворюваннях ЦНС (органічний аутизм);
- 2) психогенний аутизм виникає переважно у дітей до 3-4 років які зростають в умовах емоційної депривації;
- 3) діти з аутизмом шизофренічної етіології;
- 4) аутизм при захворюваннях обміну речовин; 5) аутизм при хромосомній патології [8].

Включення дітей з аутизмом в масову освітню систему в дошкільному і в шкільному віці може мати значний вплив на їх розвиток, зокрема, підвищення рівня мовних і комунікативних навичок, навичок соціалізації та інтелектуального рівня. Більшість експертів вважають інклюзію цивільним правом, відповідальним за формування відповідного соціального розвитку, але для того щоб інклюзія і навчання в середовищі нормотипічних однолітків були успішними, багатьом дітям з РАС потрібна спеціалізована допомога [4].

У працях дослідниці О. Нікольської зазначається, що для дітей з РАС характерне виникнення певних складнощів у процесі адаптації до шкільного життя. Вона вказує, що шкільна адаптація включає в себе біологічну, психологічну і соціальну адаптацію. На початку свого шкільного життя діти з РАС стикаються з труднощами входження в режим занять, невмінням спілкуватися з однолітками та вчителями, вони вимагають індивідуального підходу, постійного спонукання і підтримки. Неможливість самотійно

адаптуватися до постійних змін у шкільному режимі часто ставить аутичну дитину під загрозу емоційного зриву.

Термін "адаптація" (від лат. *adaptatio* – пристосування) широко застосовується як теоретичне поняття в різних наукових областях. До педагогіки термін увійшов порівняно недавно. Вживання поняття "адаптація" в якості "звикання", "пристосування" індивіда до умов життя і діяльності почало упроваджуватися в педагогічний лексикон вслід за розробкою поняття "соціальна адаптація" [2].

У численних психологічних дослідженнях наголошується на необхідності враховувати специфіку саме шкільної адаптації дітей з РАС. Ігнорування проблем адаптації цих осіб зумовлює труднощі їх подальшого життя та спілкування.

А. Нізова підкреслює, що відхилення від норми здоров'я можуть зумовлювати серйозні адаптаційні проблеми в житті. Діти з наявними фізичними вадами (інваліди з різним анамнезом, заїки, картаві та ін.) особливо легко травмуються. Некоректне поводження і ними призводить до глибокої життєвої трагедії.

В. Мухіна акцентує увагу на «факторі місця», тобто школи, в якій має адаптуватися дитина з вадами здоров'я. Цей фактор посилює проблеми всієї пізнавальної діяльності дітей і позначається на шкільній успішності, специфіці їх міжособистісного спілкування. Поступово такі учні починають уникати спілкування, особливо з незнайомими для них людьми, відбувається певний невротичний розвиток особистості.

Фізіологи, розглядаючи проблему адаптації дітей молодшого шкільного віку, зазначають, що вчителю початкових класів із перших днів потрібно коректно виявити дітей, які представляють «групу ризику», тобто тих дітей, яким необхідна індивідуалізація процесу навчання та виховання[1].

А тому важливо не зволікати, щоб не втратити момент своєчасного надання необхідної допомоги, не сподіватися на диво, оскільки труднощі ускладнюватимуться стійкою дезадаптацією особистості, втратою інтересу

до школи, а порушення емоційного плану перетворюватимуться на стійку нервово-психічну патологію.

Д. Єльконін наполягав на тому, що для розуміння сутності психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку є необхідним ретельний аналіз трьох ліній розвитку дитини. Перша лінія – формування довільності поведінки, друга – оволодіння еталонами та засобами пізнавальної діяльності; третя – перехід від егоцентризму до альтруїзму[1].

У вітчизняній літературі розглядається широкий спектр чинників, що впливають на успішність періоду адаптації і, як правило, виділяється дві основні групи: екзогенні (зовнішні) і ендогенні (внутрішні).

До зовнішніх чинників, що здійснюють вплив на розвиток дитини, її адаптацію в соціальному та освітньому середовищі відносяться соціокультурні, до яких у першу чергу належать:

- 1) сімейні (стиль сімейного виховання, психологічний клімат в сім'ї);
- 2) педагогічні (кваліфікація педагогічних кадрів, відповідність методик навчання віковим і функціональним можливостям першокласників, наявність відповідних знань у батьків, раціональність режиму дня і т.д.);
- 3) психолого-педагогічні (система характеристик психічного стану і поведінки дитини: пізнавальної сфери, емоційно-вольового і мотиваційного розвитку; відносин дитини до світу, до самої себе; особливості поведінки в учбових і позаучбових шкільних ситуаціях)[3].

Вибір освітнього середовища для дитини з РАС є одним з найважчих питань для батьків – від нього значною мірою залежатиме розвиток дитини, її майбутнє. Але на це питання, так само, як і на інші, немає однозначних відповідей чи «найкращих варіантів» – існує спектр можливостей, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Вибір оптимального освітнього середовища великою мірою залежатиме як від тих можливостей, які створені в суспільстві (і ми свідомі, що Україні ще належить пройти довгу дорогу до створення оптимальних моделей навчання дітей з РАС), так і від

індивідуальних особливостей дитини, рівня її інтелектуального розвитку, важкості вираження симптомів аутизму.

Школа потрібна дитині з аутизмом, напевно, більше, ніж будь-кому іншому, але вона і більше складна для нього, ніж для інших дітей. Разом з тим, питання про доцільність організації спеціальних класів для таких дітей важко вирішити однозначно. Дуже багато що говорить про те, що навчання дітей з аутизмом дійсно потребує нестандартного підходу. Вчителю необхідно враховувати їх особливий темп роботи, труднощі організації уваги. Їм потрібно відповідне улаштування шкільного життя з ретельно продуманим функціональним простором класу, робочого місця, стійким порядком занять [4].

Особливості психічного розвитку дитини з аутизмом визначають необхідність створення спеціальних форм організації його шкільного навчання. Безумовно, для таких дітей необхідно створити особливий тип школи зі своєю програмою психолого-педагогічної корекційної роботи, відповідної їх особливим потребам, де сама організація середовища, взаємодії педагога і дитини дозволять максимально використовувати, розвинути його здібності до навчання та соціальної адаптації [5].

Існує велика кількість терапевтичних і корекційних технологій, методів, засобів у контексті психолого-педагогічного впливу на розвиток дітей з аутизмом. Деякі з них опрацьовано спеціально для дітей цієї категорії (АВА, ТЕАССН, холдинг-терапія, Програма активності (M.&Ch. Knill), Метод «Доброго старту», «Терапія повсякденним життям» (Daily Life Therapy, K. Kitahara, S. Greenspan), «Метод вибору» (Option Therapy, B.&S. Kaufman); деякі – однаково успішно застосовують для дітей з різними розладами розвитку, у тому числі, і для дітей-аутистів (методи альтернативної комунікації, метод розвивального руху В. Шерборн, нейропсихологічні корекційні методи, музико-, ігрова-, арт-, кінезо-іпотерапії тощо) [9].

Якісний аналіз ефективності застосування даних технологій засвідчив цілий перелік позитивних результатів: діти отримують позитивні емоції, розвивають пам'ять, монологічне та діалогічне зв'язне мовлення, розвиток художнього сприймання. На основі терапевтичних і корекційних технологій дітей з РАС готують до нових ситуацій та формують у них конструктивні сценарії поведінки, що сприяє позитивному супроводу процесу адаптації дітей цієї категорії до умов шкільного життя.

Висновки. На основі аналізу психолого-педагогічних літературних джерел можна сказати, що для успішної адаптації дітей з РАС можуть застосовуватися різні педагогічні технології, що формують стратегію поведінки і закріплюють знання, отримані дітьми, а й розвивають самостійність мислення, сенсорні здібності, активізують мовленнєві процеси, стимулюють розвиток допитливості та зацікавленості в навчанні.

Перспективи подальших розвідок полягають у вивченні ефективності різних засобів і форм нетрадиційної педагогіки у роботі з дітьми з РАС різних вікових категорій..

Список використаних джерел

1. Антонюк В., Антонюк Н. Адаптація дітей з особливими потребами до навчання в початковій школі. – Луцьк, 2018. – 34 с.
2. Гладуш В.А. Інклюзивний освітній процес і волонтерство: досвід співпраці / В. А. Гладуш // Народна освіта. – Електронне наукове фахове видання №3 (24) 2014. – Біла Церква, 2014 [Режим доступу]: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2581
3. Гладуш В.А. Особливості формування іміджу професії корекційного педагога / В. А. Гладуш // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2014. – № 4 (143). – С. 3–7.
4. Косолапова К.О. Проблеми адаптації дітей з особливими потребами до навчання у школі/ К.О. Косолапова/ соціальний педагог Луцької гімназії № 21 імені Михайла Кравчука, 2014
5. Никольская О.С. Проблемы обучения аутичных детей // Дефектология. — 1995. — № 1.
6. Никольская О.С. Трудности школьной адаптации детей с аутизмом // Особый ребенок: исследования и опыт помощи. - М.: Центр лечебной педагогики; Теревинф, 1998. - Вып. 1.
7. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Навчальний посібник / К.О. Островська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 110 с.
8. Тарасун В, Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів / За наук. ред. В.Тарасун – К.: 2004. – 103 с.
9. Harrower J.K, Dunlap G. Including Children With Autism in General Education Classrooms. A Review of Effective Strategies // Behavior modification. — 2001. — 25 (5). — 762-784.

Матеріали подані в авторській редакції